

॥ मृत्युञ्जयहोम-मन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्ण वनस्पतेरिवाभिनः शीयता १
रयिः सचंतां नः शर्चीपतिः॥१॥

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानांत्। चक्षुष्टते शृण्वते तै ब्रवीमि मा
नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्॥२॥

वातं प्राणं मनस्तुन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योन्नायतं
पात्वः हैसो ज्योगजीवा जुरामशीमहि॥३॥

अमृतं भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामुञ्चिनां मृत्युमस्मादेवानामग्रे
भिषजा शर्चीभिः॥४॥

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा
विक्षीर्विक्रमस्व॥५॥

शल्कैरग्निमिन्यान उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयोर्लोकयोरऋधाऽति मृत्युं तराम्युहम्॥६॥
मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मै रीरिषु आयुरुग्र
नृक्षेपसं त्वा हविषां विधेम॥७॥

मा नो मुहान्तमुत मा नो अर्भकं मा नु उक्षन्तमुत मा नं उक्षितम्। मा नो वधीः पितरं
मोत मातरं प्रिया मा नस्तुनुवौ रुद्र रीरिषः॥८॥

मा नस्तुके तनये मा नु आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र
भासितो वंधीरहविष्टन्तो नमस्ता विधेम ते॥९॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वां जातानि परिता बंभूवा। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु
वयः स्याम् पतंयो रयीणाम्॥१०॥

यतं इन्द्र भयोमहे ततो नो अभयं कृधि। मध्यवन्धुग्नि तव तत्र ऊतये विद्विषो विमृधौ
जहि॥११॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वृशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः॥१२॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनामृत्योमुक्षीय माऽमृतात्॥१३॥

अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शुपथं जहि। अधा नो अग्न आवह। रायस्पोषः
सहस्रिणम्॥१४॥

ये तै सुहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्यायु हन्तवे। तान् युजस्य मायया।

सर्वानवंयजामहे॥१५॥

जातवेदसे सुनवाम् सोमं मरातीयुतो निदहाति वेदः। स नः परष्पदति दुर्गाणि विश्वा
नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः॥१६॥

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सूत्यं तपो नाम्। रूपम् मृतम्।
चक्षुः श्रोत्रम्। मन् आयुः। विश्वं यशो महः। सुमं तपो हरो भा:। जातवेदा यदि वा
पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यज्ञमानाय लोकम्। ऊर्जु पुष्टि
दददभ्याववृथस्व॥१७॥

मृत्युनश्यत्वायुर्वर्धतां भूः॥१८॥

मृत्युनश्यत्वायुर्वर्धतां भुवः॥१९॥

मृत्युनश्यत्वायुर्वर्धतां सुवः॥२०॥

मृत्युनश्यत्वायुर्वर्धतां भूर्भुवः सुवः॥२१॥ मृत्युनश्यत्वायुर्वर्धताम्॥
॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(तैतिरीयाण्यकम् - ४/प्रपाठकः - ३/अनुवाकः - १५)

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्।
अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्रा। नृचक्षेसं त्वा हुविषां विधेम। सूद्यश्वकमनाय। प्रवेपानाय
मृत्यवै॥१॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्युनः। कामेन मे काम् आगात्। हृदयाद्घृदयं मृत्योः।
यद्मीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो
देवयानात्। चक्षुष्मते शृणुते तें ब्रवीमि। मा नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्य
मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराणमानुषीणाम्। मृत्युं
यज्जे प्रथमजामृतस्य।२॥

॥ गणपत्यथर्वशीर्षोपनिषत् ॥

ॐ भुद्रं कर्णेभिः शृणुयाम् देवाः। भुद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गे स्तुष्टुवा ४ संस्तुनूभिः। व्यशेम देवहिंतं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति न स्ताक्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ॐ नमस्ते गणपतये। त्वमेव प्रत्यक्षं तत्त्वमसि। त्वमेव केवलं कर्ताऽसि। त्वमेव केवलं धर्ताऽसि। त्वमेव केवलं हर्ताऽसि। त्वमेव सर्वं खल्विदं ब्रह्मासि। त्वं साक्षादात्माऽसि नित्यम्॥ १॥

ऋतं वृच्छि। संत्यं वृच्छि॥ २॥

अवं त्वं माम्। अवं वक्तारम्। अवं श्रोतारम्। अवं दातारम्। अवं धातारम्। अवानूचानमंव शिष्यम्। अवं पश्चात्तात्। अवं पुरस्तात्। अवोत्तरात्तात्। अवं दक्षिणात्तात्। अवं चूर्ध्वात्तात्। अवाधुरात्तात्। सर्वतो मां पाहि पाहि समन्तात्॥ ३॥

त्वं वाङ्ग्यस्त्वं चिन्मयः। त्वमानन्दमयस्त्वं ब्रह्ममयः। त्वं सच्चिदानन्दाद्वितीयोऽसि। त्वं प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वं ज्ञानमयो विज्ञानमयोऽसि॥ ४॥

सर्वं जगदिदं त्वत्त्वं जायते। सर्वं जगदिदं तत्त्वस्तिष्ठति। सर्वं जगदिदं त्वयि लयमेष्यति। सर्वं जगदिदं त्वयि प्रत्येति। त्वं भूमिरापोऽनलोऽनिलो नुभः। त्वं चत्वारि वाक्परिमितां पदानि॥ ५॥

त्वं गुणत्रयातीतः। त्वम् अवस्थात्रयातीतः। त्वं देहत्रयातीतः। त्वं कालत्रयातीतः। त्वं मूलाधारस्थितौऽसि नित्यम्। त्वं शक्तित्रयात्मकः। त्वां योगिनो ध्यायन्ति नित्यम्। त्वं ब्रह्मा त्वं विष्णुस्त्वं रुद्रस्त्वमिन्द्रस्त्वमग्निस्त्वं वायुस्त्वं सूर्यस्त्वं चन्द्रमास्त्वं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥ ६॥

गणार्दिं पूर्वमुच्चार्यं वर्णार्दिं तदनन्तरम्। अनुस्वारः परतरः। अर्धेन्दुलसितम्। तारेण क्रद्धम्। एतत्तव मनुस्वरूपम्। गकारः पूर्वरूपम्। अकारो मध्यमरूपम्। अनुस्वारश्चान्त्यरूपम्। बिन्दुरुत्तररूपम्। नादः सन्धानम्। सःहिता सन्ध्येः। सैषां गणेशविद्या। गणंक क्रृषिः। निचूद्रायत्रीच्छन्दः। श्रीमहागणपतिर्देवता। ॐ गं गणपतये नमः॥ ७॥

एकुदन्ताय विद्वहै वक्रतुण्डाय धीमहि।

तत्रो दन्ती प्रचोदयात्॥ ८॥

एकदन्तं चंतुर्हस्तं पाशमङ्कुशधारिणम्।
रदं च वरदं हस्तैर्बिभ्राणं मूषकध्वजम्॥

रक्तं लम्बोदरं शूर्पकर्णकं रक्तवाससम्।
रक्तगृन्धानुलिसाङ्गं रक्तपुष्टैः सुपृजितम्॥

भक्तानुकम्पिनं देवं जगत्कारणमच्युतम्।
आविर्भूतं च सृष्टादौ प्रकृतेः पुरुषात्परम्।
एवं ध्यायति यो नित्यं सु योगी योगिनां वरः॥९॥

नमो ब्रातपतये नमो गणपतये नमः प्रमथपतये नमस्ते अस्तु लम्बोदरायैकदन्ताय
विघ्नविनाशिने शिवसुताय श्रीवरदमूर्तये नमो नमः॥१०॥

एतदर्थवृशीर्षं योऽधीते। स ब्रह्मभूयायं कल्पते। स सर्वविघ्नैर्बाध्यते। स सर्वतः
सुखमेधते। स पञ्चमहापापात् प्रमुच्यते। सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति।
प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापं नाशयति। सायं प्रातः प्रयुञ्जानो अपापो भवति।
सर्वत्राधीयानोऽपविघ्नो भवति। धर्मार्थकाममोक्षं च विन्दति। इदमर्थवृशीर्षमशिष्यायं न
देयम्। यो यदि मोहाद्वास्यति स पार्पयान् भवति। सहस्रावर्तनाद्यं यं काममधीते तं
तमनेन साधयेत्॥११॥

अनेन गणपतिमभिषिश्वति स वाग्मी भवति। चतुर्थ्यामनश्नून् जपति स विद्यावान् भवति।
इत्यर्थवृणवाक्यम्। ब्रह्माद्यावरणं विद्यान्न विभेति कदाचनेति॥१२॥

यो दूर्वाङ्गैर्यजति स वैश्रवणोपमो भवति। यो लाजैर्यजति स यशोवान् भवति स मेधावान्
भवति। यो मोदकसहस्रेण यजति स वाञ्छितफलमवाप्नेति। यः साज्यसमिद्विर्यजति स
सर्वं लभते स सर्वं लभते॥१३॥

अष्टौ ब्राह्मणान् सम्यग्ग्राहयित्वा। सूर्यवर्चस्वी भवति। सूर्यग्रहे महानद्यां प्रतिमासन्निधौ
वा जस्वा सिद्धमत्रौ भवति। महाविग्रात् प्रमुच्यते। महादोषात् प्रमुच्यते। महापापात्
प्रमुच्यते। महाप्रत्यवायात् प्रमुच्यते। स सर्वविद्ववति स सर्वविद्ववति। य एवं वेदा
इत्युपनिषत्॥१४॥

सुह नाववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्विनाऽवर्धीतमस्तु मा विद्विषावहै॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥दुर्गा सूक्तम्॥

(तैतिरीयारण्यकम्/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - २)

जातवेदसे सुनवाम् सोमं मरातीयुतो निदंहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा
नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्युग्मिः॥१॥

तामग्निवर्णं तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनों कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गा देवीः शरणमुहं प्रपद्ये
सुतरंसि तरसे नमः॥२॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूशं पृथ्वी बहुला न उर्वा
भवां तोकाय तनयाय शं योः॥३॥

विश्वानि नो दुर्गाहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिपर्वि। अग्ने अत्रिवन्मनसा
गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्॥४॥

पृतना जितुं सहमानमुग्रमुग्मिः हवेम परमाभ्युपस्थात्। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा
क्षामद्वो अति दुरितात्युग्मिः॥५॥

प्रलोषिष्ठ कमीड्यौ अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सथिं। स्वाश्चाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मयं
च सौभंगमायजस्व॥६॥

गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमुभि संवसानो वैष्णवीं
लोक इह मादयन्ताम्॥७॥

कात्यायनाय विद्धहे कन्यकुमारि धीमहि।
तत्रो दुर्गः प्रचोदयात्॥

॥ मेधासूक्तम् ॥

(तैत्तिरीयागण्यकम्/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - ४१-४४)

मेधादेवी जुषमाणा न आगा^०द्विश्वाचो भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा नुदमाना दुरुक्तान् बृहद्वदेम विदथे सुवीर्गः। त्वया जुष्टं कृषिभवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया जुष्टश्वित्रं विन्दते वसु सानो जुषस्व द्रविणो न मेषे॥ मेधां म॒ इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मै अश्विनांवुभावधत्तां पुष्करसजा। अप्सरासु चु या मेधा गन्धुर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥॥ आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पर्यस्ता पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्। मयि॑ मेधां मयि॑ प्रजां मयि॑ ग्निस्तेजौ दधातु॑ मयि॑ मेधां मयि॑ प्रजां मयि॑ ग्निस्तेजौ दधातु॑।

॥ नवग्रहसूक्तम् ॥

आ सुत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च। हिरण्ययैन सविता रथेनाऽदेवो याति भुवना विपश्यन्। अग्निं दूतं वृषीमहे होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्॥ येषामीशं पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुतं च द्विपदाम्। निष्क्रीतोऽयं यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय आदित्याय नमः॥१॥

अग्निर्मूर्धा दिवः कुकुत्पतिः पृथिव्या अयम्। अपां रेतांसि जिन्वति। स्योना पृथिवि भवाऽनुक्षरा निवेशनी। यच्छानुः शर्म सप्रथाः। क्षेत्रस्य पतिना वयः हुते नैव जयामसि। गामश्च पोषयित्वा स नौ मृडातीदशे॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय अङ्गरकाय नमः॥२॥

प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं हृव्यं मृति चाग्रये सुपूर्तम्॥ यो दैव्यानि मानुषा जनूः प्युन्तर्विश्वानि विद्वना जिगाति॥ इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमंश्रवम्। न ह्यस्या अपरं चन जरसा मरते पतिः॥ इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनैश्यः। अस्माकंमस्तु केवलः॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय शुक्राय नमः॥३॥

आप्यायस्वं समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णीयम्। भवा वाजस्य सङ्गथे॥ अप्सु मे सोमो अब्रवीदन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवमापंश्च विश्वभेषजीः। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षंती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवंपदी बभूवुषीं सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय सोमाय नमः॥४॥

उद्धुप्यस्वाग्ने प्रतिजागृह्येनमिष्टापूर्ते संसृजेथामयं च। पुनः कृष्णस्त्वा पितरं युवानमन्वातांसीत्वयि तन्तुमेतम्॥ इदं विष्णुर्विचक्षमे त्रेधा निदधे पुदम्। समूढमस्यपां सुरे॥ विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः श्रव्मेस्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्पूर्वमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा।

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय बुधाय नमः॥५॥

बृहस्पते अतियदर्यो अर्हाद्विमद्विभाति क्रतुमञ्जनैषु। यद्वीदयच्छवंसर्तप्रजात् तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्॥ इन्द्रमरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्यते अपिबः सुतस्या। तव-

प्रणीती तवं शूरशर्मन्नाविवासन्ति कुवयः सुयज्ञाः॥ ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमुतः
सुरुचो वेन आवः। सबुधियां उपमा अस्य विष्णुः सुतश्च योनिमसंतश्च विवः॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय बृहस्पतये नमः॥६॥

शं नो देवीरभिष्ठय आपो भवन्तु पीतयै। शंयोरभिस्वन्तु नः॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो
विश्वां जातानि परिता बंभूवा यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वृयः स्याम् पतयो रयीणाम्।
इमं यमप्रस्तरमाहि सीदाऽङ्गिरेभिः पितृभिः सविदानः। आत्वा मत्राः कविशस्ता वहन्त्वेना
रांजन् हृषिपां मादयस्व॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय शनैश्चराय नमः॥७॥

कयो नश्चित्र आभुवदूती सुदावृथः सखां। कया शचिष्या वृता। आउयज्ञौ
पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः। पितरं च प्रयन्थसुवः। यत्ते देवी निर्ऋतिराबबन्धं दाम
ग्रीवास्वविचर्त्यम्। इदं ते तद्विष्णाम्यायुषो न मध्यादथाजीवः पितुमंद्वि प्रमुक्तः॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय राहवे नमः॥८॥

केतुं कृष्णन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे॥ समुषद्विरजायथाः॥ ब्रह्मा देवाना पदवीः
कवीनामृषिविप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां लु स्वधितिर्वनानां सोमः
पवित्रमत्येति रेभन्। (ऋक) सचित्रं चित्रं चितयन् तमस्मे चित्रक्षत्रं चित्रतमं वयोधाम्।
चन्द्रं रथं पुरुषीरं बृहन्तं चन्द्रंचन्द्राभिर्गृणते युवस्व॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय केतवे नमः॥९॥

॥ॐ आदित्यादि नवग्रहदेवताभ्यो नमो नमः॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ आयुष्यसूक्तम् ॥

यो ब्रह्मा ब्रह्मण उञ्जहार प्राणैः शिरः कृत्तिवासाः पिनाकी। ईशानो देवः स न आयुर्दधातु
तस्मै जुहोमि हविषां घृतेन॥१॥

विभ्राजमानः सरिरस्य मध्याद्वेचमानो धर्मरुचिर्य आगात्। स मृत्युपाशानपनुद्य
घोरानिहायुषेणो घृतमंतु देवः॥२॥

ब्रह्मज्योतिर्ब्रह्मपर्णेषु गुर्भ्य यमादधात् पुरुरूपं जयन्तम्। सुवर्णरम्भग्रहमर्कमुच्च्य तमायुषे
वर्धयामो घृतेन॥३॥

श्रियं लक्ष्मीमौबलाम्बिकां गां षष्ठीं च यामिन्द्रसेनैत्युदाहुः। तां विद्यां ब्रह्मयोनि॒ं
सरूपामिहायुषे तर्पयामो घृतेन॥४॥

दाक्षायण्यः सर्वयोन्यः स योन्यः सुहस्रशो विश्वरूपां विरूपाः। ससूनवः सपतयः सयूथ्या
आयुषेणो घृतमिदं जुषन्नाम्॥५॥

दिव्या गणा बहुरूपाः पुराणा आयुश्छिदो नः प्रमश्नन्तु वीरान्। तेभ्यो जुहोमि बहुधां घृतेन
मा नः प्रजाः रीरिषो मौत वीरान्॥६॥

एकः पुरस्ताद्य इदं बभूव यतो बभूव भुवनस्य गोपाः। यमप्येति भुवनः साम्पराये स
नो हविर्घृतमिहायुषेत्तु देवः॥७॥

वृसून रुद्रानादित्यान् मरुतोऽथ साध्यान् क्रम्भून् युक्षान् गन्धर्वाङ्श विश्वान्।
भृगून् सर्पाङ्शशाङ्किरसोऽथ सुर्वान् घृतः हुत्वा स्वायुष्या महयोम शश्वत्॥८॥

विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य। प्रतेधारा मधुश्वत् उथस दुहते अक्षितम्॥९॥
॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

आयुष्टे विश्वतो दधदयमप्तिर्विरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयंति परा यक्षमः सुवामि ते।
आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं
पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्।

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

(तैत्तिरीयारण्यके प्रपाठकः - १० / अनुवाकः - ८-९)

यश्छन्दं सामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाऽस्याविवेशां। सताऽ शिक्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रौ
ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥
नमो ब्रह्मणे धारणे मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासु कर्णयोः श्रुतं मा च्योङ्गुं ममामुष्यु
ओम्॥२३॥

॥ मेधा-विलास-सिद्ध्यर्थं जपमन्त्रः ॥

सदस्यपतिमङ्गुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्।

॥ ब्राह्मण-वेदविज्ञो नमस्काराः ॥

ये अर्वाङ्गुत वां पुराणे वेदं विद्वाऽ संमुभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं
तृतीयं च हृः समिति यावतीर्वे देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वंसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो
वेदविज्ञो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्चीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥

आब्रह्मलोकादाशेषाद् आलोकालोकपर्वतात्।
ये वसन्ति द्विजा देवास्तेभ्यो नित्यं नमो नमः॥

॥ समष्टभिवादनम् ॥

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे
याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च नमो नमः प्रतांच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां
प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च नमो नम उर्द्धच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च
नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च नमो नमो उर्धरायै दिशे
याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
प्रतिवसन्त्येताभ्यंश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये यै वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं
वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥

यां सदा सर्वभूतानि चराणि स्थावराणि च।
सायं प्रातर्नमस्यन्ति सा मा सन्ध्याऽभिरक्षतु॥

शिवाय विष्णुरूपाय शिवरूपाय विष्णवे।
शिवस्य हृदयं विष्णुर्विष्णोश्च हृदयं शिवः॥

यथा शिवमयो विष्णुरेवं विष्णुमयः शिवः।
यथाऽन्तरं न पश्यामि तथा मे स्वस्तिरायुषि॥

नमो ब्रह्मण्य-देवाय गो-ब्राह्मण-हिताय च।
जगद्धिताय-कृष्णाय गोविन्दाय नमो नमः॥

॥ अधमर्षणसूक्तम् ॥

(तैतिरीयारण्यकम्/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - १.१२-१५)

हि॒रंण्यशृङ्गं वरुणं प्रपंदे तीर्थं मैं देहि॑ याचिंतः। य॒न्मया॑ भु॒क्तम् सा॒धूनां पा॒पेभ्यैश्च प्र॒तिग्रंहः।
यन्मे॑ मनैसा॑ वाचा॑ कर्मणा॑ वा॑ दुष्कृतं॑ कृतम्। तत्र॑ इन्द्रो॑ वरुणो॑ बृहस्पतिः॑ सविता॑ च॑ पुनन्तु॑
पुनः॑। पुनः॑। नमो॑ इग्न्यै॑ उप्सु॑ मते॑ नम॑ इन्द्राय॑ नमो॑ वरुणाय॑ नमो॑ वारुण्यै॑ नमो॑ इग्न्यः॥१॥
यद॒पां कूरं॑ यद॒मेध्यं॑ यद॒शान्तं॑ तदपंगच्छतात्। अत्याश॒नाद॑तीपा॒नाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्।
तत्रो॑ वरुणो॑ राजा॑ पा॒णिना॑ ह्य॒मर्शंतु। सो॑ इहमंपापो॑ विरजो॑ निर्मृक्तो॑ मु॒क्तकि॒ल्बिषः।
नाकंस्य॑ पृष्ठमारुह्य॑ गच्छेद्वह्य॑ सलोकताम्। यश्चाप्सु॑ वरुणः॑ स पुनात्वंघमर॒षणः। इ॒मं
मैं गङ्गे॑ यमुने॑ सरस्वति॑ शुतुंद्रि॑ स्तोम॑ सचता॑ परुष्णिया॑। अ॒सिंक्रिया॑ मरुदूर्वै॑
वितस्त्या॑ इर्जा॑ कीये॑ शृणुह्या॑ सुषोमया॑। कृतं॑ च॑ स॒त्यं चाभी॑ द्वात्तपुसो॑ उध्यंजायत। ततो॑
रात्रिरजायत्॑ ततः॑ समुद्रो॑ अर्णवः॥२॥

सु॒मुद्राद॑र्णवादधि॑ संवध्मसो॑ अंजायत। अ॒होरात्राणि॑ विद्धि॒द्विश्वस्य॑ मिषुतो॑ व॒शी।
सूर्याच॒न्द्रमसौ॑ धाता॑ यथा॑ पूर्वमंकल्पयत्। दिवं॑ च॑ पृथिवी॑ चान्तरिक्षमथो॑ सुवं॑।
यत्पृथिव्या॑ रजः॑ स्वमान्तरिक्षे॑ विरोद्धसी। इ॒माऽस्तदापो॑ वरुणः॑ पुनात्वंघमर॒षणः।
पुनन्तु॑ वसंवः॑ पुनातु॑ वरुणः॑ पुनात्वंघमर॒षणः। एष॑ भूतस्य॑ मुध्ये॑ भुवनस्य॑ गोसा। एष॑
पुण्यकृतां॑ लोकानेष मृत्योर्ग्हिरुण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्ग्हिरुण्मयः॑ सङ्श्रितः॑ सुवं॑॥३॥
स नः॑ सुवं॑ सङ्शिशाधि॑। आर्द्र॑ ज्वलंति॑ ज्योतिरहमस्मि॑। ज्योतिर्ज्वलंति॑ ब्रह्माहमस्मि॑।
यो॑ उहमस्मि॑ ब्रह्माहमस्मि॑। अ॒हमेवाहं॑ मां जुहोमि॑ स्वाहा॑।
अ॒कार्यकार्यवकीर्णी॑ स्तेनो॑ भ्रूणहा॑ गुरुतल्पगः। वरुणो॑ पामंघमर॒षणस्तस्मात्पापात्
प्रमुच्यते॑। रुजो॑ भूमिस्त्वमाऽरोदयस्व॑ प्रवेदन्ति॑ धीराः। आकान्धसमुद्रः॑ प्रथमे॑ विधर्मं
जनयन्मृजा॑ भुवनस्य॑ राजा॑॥। वृषां॑ पुवित्रे॑ अधि॑ सानो॑ अव्ये॑ बृहस्पोमो॑ वावृथे॑ सुवान॑
इन्दुः॥४॥

हि॒रंण्यवर्णः॑ शुचयः॑ पावुका॑ यासु॑ जातः॑ कुशयपो॑ यास्विन्द्रः। अ॒ग्निं॑ या॑ गर्भ॑ दधिरे॑
विरूपास्ता॑ नु॑ आपु॑ शङ्क्ष्योना॑ भंवन्तु॥। यासाऽ॑ राजा॑ वरुणो॑ याति॑ मध्ये॑ सत्यान्तृते॑
अंवपश्यं॑ जनानाम्। मु॒धुश्वृतः॑ शुचयो॑ या॑ पावुकास्ता॑ नु॑ आपु॑ शङ्क्ष्योना॑ भंवन्तु॥। यासा॑
देवा॑ दिवि॑ कृष्णन्ति॑ भृक्षं॑ या॑ अन्तरिक्षे॑ बहुधा॑ भवन्ति॑। या॑ पृथिवी॑ पर्यसोन्दन्ति॑ शुक्रास्ता॑

न आपः शश्योना भवन्तु॥ शिवेन मा चक्षुषा पश्यताऽपः शिवयां तुनुवोपं स्पृशत्
त्वचं मे। सर्वां अग्नीं रंफसुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलुमोजो नि धत्त॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

(तीर्त्सिरीयारण्यकम्/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - ६७)

अुग्रये स्वाहा०। विश्वैभ्यो देवेभ्यः स्वाहा०। ध्रुवाय भूमाय स्वाहा०। ध्रुवक्षितये स्वाहा०।
अच्युतक्षितये स्वाहा०। अुग्रयै स्विष्टकृते स्वाहा०॥ धर्माय स्वाहा०। अधर्माय स्वाहा०। अन्धः स्वाहा०। औषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा०॥ १॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा०। गृह्यैभ्यः स्वाहा०। अवसानेभ्यः स्वाहा०। अवसानपतिभ्यः स्वाहा०।
सुर्वभूतेभ्यः स्वाहा०। कामाय स्वाहा०। अन्तरिक्षाय स्वाहा०। यदेजति जगति यच्च चेष्टति
नामो भागोऽयं नामे स्वाहा०। पृथिव्यै स्वाहा०। अन्तरिक्षाय स्वाहा०॥ २॥

दिवे स्वाहा०। सूर्याय स्वाहा०। चन्द्रमसे स्वाहा०। नक्षत्रेभ्यः स्वाहा०। इन्द्राय स्वाहा०। बृहस्पतये
स्वाहा०। प्रजापतये स्वाहा०। ब्रह्मणे स्वाहा०। स्वधा पितृभ्यः स्वाहा०। नमो रुद्राय पशुपतये
स्वाहा०॥ ३॥

देवेभ्यः स्वाहा०। पितृभ्यः स्वधा॒ऽस्तु। भूतेभ्यो नमः। मनुष्यैभ्यो हन्ता०। प्रजापतये स्वाहा०।
परमेष्ठिने स्वाहा०। यथा कूपः शतधारः सुहस्रधारो अक्षितः। एवा मै अस्तु धान्यः
सुहस्रधारमक्षितम्। धनधान्यै स्वाहा०। ये भूताः प्रचरन्ति दिवानकं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य
प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टि पुष्टिपरिदधातु स्वाहा०॥ ४॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

(तैत्तिरीयारण्यकम्/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - ३८-४०)

ॐ। सुह नाववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्विनाऽवर्धीतमस्तु मा विंद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 ब्रह्मेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्मेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावथ्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्रहन्दुरुष्पह। यास्ते सोम प्राणाङ्गस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयोचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते ग्रन्ति। ये ब्राह्मणाञ्चिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पञ्चं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

ब्रह्मं मेधयां। मधुं मेधयां। ब्रह्मेव मधुं मेधयां। अद्य नौ देव सवितः प्रजावथ्सावीः सौभग्यम्। परा दुष्वप्नियः सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्गूरं तन्म् आ सुव। मधु वाता क्रतायुते मधुं क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सुन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु घौरस्तु नः पिता। मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयोचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते ग्रन्ति। ये ब्राह्मणाञ्चिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पञ्चं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

ब्रह्मं मेधवां। मधुं मेधवां। ब्रह्मेव मधुं मेधवां। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणांम्। श्येनो गृग्राणाङ्गुः स्वर्धितिर्वनानां सोमः पवित्रिमत्येति रेभन्। हुःसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्वोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृपद्वरसद्वत्सद्वोमसदज्ञा गोजा क्रतुजा अद्रिजा क्रतुं बृहत्। क्रुचे त्वा रुचे त्वा समिष्टवन्ति सुरितो न धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पूर्यमानाः। घृतस्य धारा अभिचांकशीमि। हिरण्ययो वेत्सो मध्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृलायी भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यास्ते हरयः सप्तरीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयोचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा एते ग्रन्ति। ये ब्राह्मणाञ्चिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पञ्चं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

ॐ। सुह नाववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्विनाऽवर्धीतमस्तु मा विंद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ सूर्य-मन्त्राः ॥

(तैतिरीयारण्यके प्रश्नः - १० (महानारयणोपनिषत्))

घृणिः सूर्यं आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधुं क्षरन्ति तद्रसम्। सुत्यं वै तद्रसमाप्ते
ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

(तैतिरीयारण्यके प्रश्नः - १० (महानारयणोपनिषत्))

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता क्रचस्तद्वा मण्डलः स क्रचां लोकोऽथ य
एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्रां मण्डलः स साम्रां लोकोऽथ य
एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिपि पुरुषस्तानि यजूँषि स यजुषां मण्डलः स यजुषां लोकः
सैषा त्रयेवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

(तैतिरीयारण्यके प्रश्नः - १० (महानारयणोपनिषत्))

आदित्यो वै तेजो ओजो बलं यशश्कृः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो
वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथसत्यमन्नमृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मैतदमृतं एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्रात्येतासामेव
देवतानां सायुज्यं सार्थितां समानलोकतामाप्रोति य एवं वेदत्युपनिषत्॥३२॥

(तैतिरीयसंहितायां काण्डम् - १ / प्रपाठकः - ४ / अनुवाकः - ३१ / पञ्चादयः - ३२)

तरणिंविश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्या विश्वमा भासि रोचनम्॥ उपयामगृहीतोऽसि
सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥३२॥

(तैतिरीयब्राह्मणे अष्टकम् - ३ / प्रपाठकः - ७ / अनुवाकः - ६ / पञ्चादयः - ७६-७७)

उद्घन्त्रद्य मित्रमहः। आरोहन्तरं दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्या हरिमाणं च नाशय। शुकेषु
मे हरिमाणम्। रोपणाकासु दध्मसि॥ अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि।
उदगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सुह। द्विषन्तु मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रन्धम्।
मित्र-रवि-सूर्य-भानु-खग-पूष-हिरण्यगर्भ-मरीच्यादित्य-सवित्रक-भास्करेभ्यो नमः॥

॥ भाग्यसूक्तम् ॥

(तेजिरीय ब्राह्मणम् अष्टकम् - ३/प्रश्नः - ८/अनुवाकम् - १)

प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रा वरुणा प्रातरधिनां।
 प्रातर्भर्गं पूषणं ब्रह्मणस्पति प्रातः सोममृत रुद्रं हुवेम॥१॥

प्रातर्जितं भगमृग्रं हुवेम वृयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता।
 आर्धश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजो चिद्यं भग्न भक्षीत्याह॥२॥

भग्न प्रणेतर्भर्ग सत्यराधो भगेमां धियमुदंव ददत्रः।
 भग्नं प्रणो जनय गोभिरश्चैर्भर्गं प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम॥३॥

उतेदानं भगवन्तः स्यामोत प्रपित्व उत मध्ये अहाम्।
 उतोदिता मघवन्धमूर्यस्य वृयं देवानां सुमतौ स्याम॥४॥

भग्न एव भगवां अस्तु देवास्तेन वयं भगवन्तः स्याम।
 तं त्वा भग्नं सर्व इज्ञोहवीमि स नो भग्नं पुर एता भवेह॥५॥

समध्वरायोषसौऽनमन्त दधिक्रावैव शुचये पदाय।
 अर्वचीनं वंसुविदं भग्नं नो रथमिवाश्वावाजिन आवहन्तु॥६॥

अश्वावतीर्गमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः।
 घृतं दुहर्ना विश्वतः प्रपीना यूयं पातं स्वस्तिभिः सर्दानः॥७॥

यो मांग्रे भागिनं सन्तमथाभागं चिकीर्षति।
 अभागमग्ने तं कुरु मामग्ने भागिनं कुरु॥८॥

॥ सुब्रह्मण्य-मन्त्राः ॥

(तैतिरीयब्राह्मणे प्रपाठकः - १ / अनुवाकः - १२ / पञ्चादयः - ५८)

नि॒घृष्वैरसु॒मायु॒तैः। कालैर्हरित्वं॒मापु॒त्रैः। इन्द्राऽऽयोः॑हि॒ सुहस्त्र्युका॑। अ॒ग्निर्विप्राष्टि॒वसनः।
वायुः॑ श्वे॒तसि॒कद्वु॒कः। सु॒वंश्वस्त्रो॑ विं॒षु॒वर्णैः। नित्या॒स्तेऽनुचरस्तु॒व। सुब्रह्मण्योऽ॑ सुब्रह्मण्योऽ॑
सुब्रह्मण्योम्।

(तैतिरीयब्राह्मणे अष्टकम् - ३ / प्रपाठकः - ७ / अनुवाकः - ७ / पञ्चादयः - १०-११)

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्टाः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॒स्ते पृथिवी॑ पादः।
साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॒स्ते ऽन्तरिक्षं॑ पादः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॒स्ते॑ द्यौः॑ पादः।
साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॒स्ते॑ दिशः॑ पादः॥१०॥

पुरोरजास्ते पश्चमः॑ पादः। सा नु॑ इष्टमूर्जं॑ धुक्ष्व। तेजं॑ इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि॑
मिमे त्वा॑ पर्यस्वतीम्। देवानां॑ धेनुऽ॑ सुदुधामनंपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॑ सोमं॑ पिबतु। क्षेमो॑
अस्तु नः।

॥ पवमानसूक्तम् ॥

(तैतिरीयब्राह्मणे अष्टकम् - १ / प्रपाठकः - ४ / अनुवाकः - ८)

(तैतिरीयसंहितायां काण्डम् - ५ / प्रपाठकः - ६ / अनुवाकः - १)

ॐ॑ तच्छुं॑ योरावृणीमहे। गातुं॑ युज्ञायो। गातुं॑ युज्ञपतये। दैर्वी॑ स्वस्तिरस्तु॑ नः।
स्वस्तिर्मनुषेभ्यः। ऊर्ध्वं॑ जिंगातु॑ भेषुजम्। शं॑ नौ॑ अस्तु॑ द्विपदैः। शं॑ चतुर्पदैः॥३०॥ ओ॑ शान्ति॑
शान्ति॑ः॑ शान्ति॑ः।

दधिकावण्णो॑ अकारिषम्। जिष्णोरश्वस्य॑ वाजिनेः। सुरभिनो॑ मुखो॑करत्। प्रणु॑ आयूर्षि॑
तारिषता॑।

आपो॑ हि॑ ष्ठा॑ मंयो॑ भुवस्ता॑ नं॑ ऊर्जे॑ दंधातन। मुहेरणायु॑ चक्षसे। यो॑ वः॑ शिवतमो॑ रसस्तस्य॑
भाजयते॑ह नः। उशतीरिव॑ मातरः। तस्मा॑ अरं॑ गमाम॑ वो॑ यस्यु॑ क्षयायु॑ जिन्वथा॑। आपो॑
जनयथा॑ च नः॥

हिरण्यवर्णः। शुचयः। पावुका॑ यासु॑ जातः। कुशयपो॑ यास्विन्द्रः। अ॒ग्निं॑ या॑ गर्भं॑ दधि॑रे॑
विरूपास्ता॑ नं॑ आपः। शङ्खं॑ स्योना॑ भंवन्तु॥

यासाऽ॑ राजा॑ वरुणो॑ याति॑ मध्ये॑ सत्यानृते॑ अंवपश्युं॑ जनानाम्। मधुशृतः॑ शुचयो॑ या॑
पावुकास्ता॑ नं॑ आपः। शङ्खं॑ स्योना॑ भंवन्तु॥

यासा^१ देवा दिवि कृष्णन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति। याः पृथिवीं पर्यसोन्दन्ति शुक्रास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु॥

शिवेनं मा चक्षुषा पश्यताऽपः शिवयां तुनुवोपं स्पृशत् त्वचं मे। सर्वाः अग्नीः रफ्मुषदौ हुवं वो मयि वर्चो बलमोजो नि धत्त॥

पवर्मानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देवदीर्घत्। अग्ने क्रत्वा क्रतुः रनुं। यत्ते पवित्रमुर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देवसवितः। पवित्रेण सुवेनं च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बहीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयः स्याम पतयो रयीणाम्। वैश्वानरो रश्मिर्मिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयो भूः। द्यावापृथिवी पर्यसा पर्योभिः। क्रतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्दिः सवितस्तुभिः। वर्षिष्ठेदेवमन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनता। येनाऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा। इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरथ्येति। क्रषिभिः सम्भृतुः रसमै। सर्वः स पूतमश्जाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्थो अथ्येति। क्रषिभिः सम्भृतुः रसमै। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरः सर्पिर्मधूदकम्॥ पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघाहि पर्यस्वतीः। क्रषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्श्समर्धयन्तु नः। देवीर्दैवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघाहि घृतश्वतः। क्रषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामः हिरण्मयम्। तेन ब्रह्म विदौ वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः सुमीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु। भूर्भुवः सुवः। अँ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैर्वीं स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिंगातु भेषजम्। शं नौ अस्तु द्विपदै। शं चतुष्पदै॥ अँ शान्तिः शान्तिः॥

॥ भूसूक्तम् ॥

(तैत्तिरीय संहिता काण्डम् - १/प्रपाठकः - ५/अनुवाकः - ३)

भूमिर्भूमा द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा। उपस्थेते देव्यदितेऽग्निमन्त्रादमन्त्राद्यायाऽददेषे।
आऽयज्ञौः पृश्निरक्रमीदसंनमातरं पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः। त्रिंशद्वाम् वि राजति
वाक्पतञ्जायं शिश्रिये। प्रत्यंस्य वहु द्युमिः। अस्य प्राणादपानत्यन्तश्वरति रोचना। व्यंख्यन्
महिषः सुवः॥

यत्त्वा॒ कुद्धः परोवप॑ मन्युना॒ यदवर्त्या। सुकल्पमग्ने॒ तत्त्वं पुनस्त्वोद्दीपयामसि। यत्ते॒
मन्युपरोपस्य पृथिवीमनु॑ दध्वसे। आदित्या विश्वे॒ तद्वेवा वसंवश समाभरन्। मनो॒
ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञः॑ समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो॑ विश्वे॒ देवा॒
इह मांदयन्ताम्। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्तर्षयः सप्त धामं प्रियाणि।
सप्त होत्राः सप्तधा॑ त्वा॑ यजन्ति सप्त योनीरापृणस्वा॑ घृतेन। पुनर्जर्जा॑ नि॑ वर्तस्व॑ पुनरग्न
इष्पाऽयुष्पा। पुनर्नः पाहि विश्वतः। सह॑ रथ्या नि॑ वर्तस्वाग्ने॑ पिन्वस्व॑ धारया। विश्वफिक्षया॑
विश्वतस्परि॑। लेकः सलैकः सुलेकस्ते ने॑ आदित्या आज्यं जुषाणा॑ वियन्तु॑ केतः सकेतः॑
सुकेतस्ते ने॑ आदित्या आज्यं जुषाणा॑ वियन्तु॑ विवस्वाः॑ अदितिर्देवजूतिस्ते ने॑ आदित्या॑
आज्यं जुषाणा॑ वियन्तु॑।

॥ श्रीसूक्तम् ॥

हिरण्यवर्णं हरिणों सुवर्णरंजतस्जाम्। चन्द्रां हिरण्मयों लक्ष्मीं जातवेदो म् आवंह॥१॥
तां म् आवंहु जातवेदो लक्ष्मीमनंपगुमिनीम्। यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्च पुरुषानहम्॥२॥

अश्वपूर्वा रथमध्यां हस्तिनांदप्रबोधिनीम्। श्रियं देवीमुपंहये श्रीमद्विवीर्जुषताम्॥३॥
कां सोऽस्मितां हिरण्यप्राकारामाद्र्दा ज्वलन्तीं तृतीं तुर्पयन्तीम्। पद्मे स्थितां पद्मवर्णं तामिहोपहये श्रियम्॥४॥

चन्द्रां प्रभासां युशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजूष्टामुदाराम्। तां पद्मिनीम् शरणमुहं प्रपंचेऽलक्ष्मीम् नश्यतां त्वां वृणे॥५॥

आदित्यवर्णं तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तवं वृक्षोऽथ बिल्वः। तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः॥६॥

उपैतु मां दैवसुखः कीर्तिश्च मणिना सुह। प्रादुर्भूतोऽस्मि राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे॥७॥

क्षुत्पिंपासामलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वं निर्णद मे गृहात्॥८॥

गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करोषिणीम्। ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपहये श्रियम्॥९॥

मनसः कामामाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि। पशुनां रूपमन्तस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः॥१०॥

कर्दमेन प्रजाभूता मयि सम्भवं कर्दम। श्रियं वासयं मे कुले मातरं पद्ममालिनीम्॥११॥
आपः सूजन्तु स्त्रियानि चिक्षीत वंस मे गृहे। नि च देवीं मातरं श्रियं वासयं मे कुले॥१२॥

आद्रीं पुष्करिणीं पुष्टि सुवर्णा हैममालिनीम्। सूर्या हिरण्मयों लक्ष्मीं जातवेदो म् आवंह॥१३॥

आद्री यः करिणीं युष्टि पिङ्कलां पद्ममालिनीम्। चन्द्रां हिरण्मयों लक्ष्मीं जातवेदो म् आवंह॥१४॥

तां म् आवंहु जातवेदो लक्ष्मीमनंपगुमिनीम्। यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दास्योऽश्वान् विन्देयं पुरुषानहम्॥१५॥

महादेव्ये च विद्वहैं विष्णुपत्यै च धीमहि। तत्रो लक्ष्मीः प्रचोदयात्॥१६॥

॥ विष्णुसूक्तम् ॥

विष्णोर्नुं कं वीर्याणि प्रवौचं यः पार्थिवानि विमे रजांसि यो अस्कंभायदुत्तरं सुधस्थं
विचक्रमाणमेधोरुगायः॥

तदस्य प्रियमुभिपाथो अश्याम्। नरो यत्रं देवयवो मदान्ति। उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था।
विष्णोः पदे परमे मध्व उथ्सः। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः।
यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अर्धिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा। परो मात्रंया तुनुवां वृथान। न
तै महित्वमन्वशञ्चवन्ति॥

उभे तै विद्व रजसी पृथिव्या विष्णों देवत्वम्। परमस्य विथ्से। विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्।
क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिं सुजनिमाचकारा।
त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तुवसुस्तवीयान्।
त्वेषङ्ग्यस्य स्थविरस्य नामे॥

॥ रुद्रप्रश्नः ॥

ॐ गृणानां त्वा गृणपतिः हवामहे कविं कंवीनामुपमश्रवस्तमम्। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणं
ब्रह्मणस्पतु आ नः शृणवन्नृतिभिः सीदु सादनम्॥

ॐ महागणपतये नमः॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय॥

नमस्ते रुद्र मन्यवं उतो तु इषवे नमः। नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः॥ या
त इषुः शिवतंमा शिवं बभूवं ते धनुः। शिवा शंरव्या या तव तया नो रुद्र मृडय॥ या
ते रुद्र शिवा तुनूरघोराऽपापकाशिनी। तया नस्तुनुवा शन्तमया गिरिशन्ताभिचाकशीहि॥
यामिषु गिरिशन्त हस्ते बिभर्यस्तवे। शिवां गिरित्र तां कुरु मा हि॒सीः पुरुषं जगत्॥
शिवेन वचंसा त्वा गिरिशाच्छावदामसि। यथा नः सर्वमिङ्गांदयक्षमः सुमना असंत्॥
अध्यंवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक्। अहीङ्कृ सर्वाञ्मयन्धर्वांश्च यातुधान्यः॥ असौ
यस्ताम्रो अरुण उत बुभुः सुमङ्गलः। ये चेमाऽरुद्रा अभितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशोऽवैषा॒
हेडं ईमहे॥ असौ योऽवसर्पति नीलंग्रीवो विलोहितः। उतैन् गोपा अदृशन्तदंशनुदहार्यः॥
उतैन् विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु नीलंग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषै॥
अथो ये अस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरु नमः। प्र मुश्च धन्वन्स्त्वमुभयोरालियोजर्याम्॥ याश्र
ते हस्ते इषवः परा ता भंगवो वप। अवतत्य धनुस्त्व॑ सहस्राक्षु शतैषुये॥ निशीर्य
शत्यानां मुखां शिवो नः सुमना भव। विज्यु धनुः कपुर्दिनो विशत्यो बाणवा॒ उत॥
अनेशन्तस्येषव अभुरंस्य निषङ्गथिः। या ते हेतिर्मादुष्टम् हस्ते बुभूवं ते धनुः॥ तयाऽस्मान्
विश्वतस्त्वमयूक्ष्मया परिष्वुजा। नमस्ते अस्त्वायुधायानांतताय धृष्णवै॥ उभाभ्यामुत ते नमो
बाहुभ्यां तव धन्वने। परिं ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणकु विश्वतः॥ अथो य इषुधिस्तवाऽउरे
अस्मन्नि धैहि तम्॥१॥

नमस्ते अस्तु भगवन् विशेष्वराय महादेवाय त्र्यम्बकाय त्रिपुरान्तकाय त्रिकालग्रिकालाय
कालग्रिरुद्राय नीलकण्ठाय मृत्युञ्जयाय सर्वेश्वराय सदाशिवाय श्रीमन्महादेवाय नमः॥

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्यै दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशुनां पतये
नमो नमः सुस्पिञ्जराय त्विषीमते पथीनां पतये नमो नमो बभूशाय विव्याधिनेऽन्नानां
पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिनै पुष्टानां पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये

नमो नमो रुद्रायांतताविने क्षेत्राणां पतंये नमो नमः सूतायाहन्त्याय वनानां पतंये नमो नमो रोहिताय स्थूपतये वृक्षाणां पतंये नमो नमो मन्त्रिणै वाणिजाय कक्षाणां पतंये नमो नमो भुवन्तयै वारिवस्कृतायौषधीनां पतंये नमो नमः उच्चैर्घोषायाऽक्रन्दयते पत्तीनां पतंये नमो नमः कृञ्जवीताय धावते सत्वनां पतंये नमः॥२॥

नमः सहमानाय निव्याधिन आव्याधिनीनां पतंये नमो नमः ककुभाय निषङ्गिणै स्तेनानां पतंये नमो नमो निषङ्गिणै इषुधिमते तस्कराणां पतंये नमो नमो वश्वते परिवश्वते स्तायूनां पतंये नमो नमो निचेरवै परिचरायारण्यानां पतंये नमो नमः सृकुविभ्यो जिघाऽसन्द्यो मुष्णातां पतंये नमो नमोऽसिमज्ज्यो नक्तं चरन्द्यः प्रकृत्तानां पतंये नमो नमः उष्णिणै गिरिचराय कुलुञ्चानां पतंये नमो नम इषुमज्ज्यो धन्वाकिभ्यश्व वो नमो नमः आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्व वो नमो नम आयच्छज्ज्यो विसुज्ज्यश्व वो नमो नमोऽस्यज्ज्यो विध्यज्ज्यश्व वो नमो नम आसीनेभ्यः शयानेभ्यश्व वो नमो नमः स्वपञ्ज्यो जाग्रंज्यश्व वो नमो नमस्तिष्ठज्ज्यो धावज्ज्यश्व वो नमो नमः सुभाष्यः सुभापतिभ्यश्व वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्व वो नमः॥३॥

नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्व वो नमो नम उगणाभ्यस्तृहृतीभ्यश्व वो नमो नमो गृथ्सेष्यो गृथ्सपतिभ्यश्व वो नमो नमो ब्रातेभ्यो ब्रातपतिभ्यश्व वो नमो नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्व वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्व वो नमो नमो मुहृष्यो, क्षुलुकेभ्यश्व वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्व वो नमो नमो रथेभ्यो रथेपतिभ्यश्व वो नमो नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्व वो नमो नमः, क्षत्रभ्यः सङ्गहीतृभ्यश्व वो नमो नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्व वो नमो नमः कुलालेभ्यः कुमरिभ्यश्व वो नमो नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्व वो नमो नम इषुकृज्ज्यो धन्वकृज्ज्यश्व वो नमो नमो मृगयुभ्यः क्षुनिभ्यश्व वो नमो नमः क्षभ्यः क्षपतिभ्यश्व वो नमः॥४॥

नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलंग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युसकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीदुष्टमाय चेषुमते च नमो हृस्वाय च वामुनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च सुंवृध्वने च नमो अग्नियाय च प्रथुमाय च नम आशवै चाजिराय च नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च॥५॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्नियाय च नमः सोभ्याय च प्रतिसुर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च नमं उर्वर्याय च खल्याय च नमः क्षेत्रवाय चावसान्याय च नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च नमं आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च नमो वर्मिणे च वरुद्धिनै च नमो बिल्मिनै च कवचिनै च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥६॥

नमो दुन्दुभ्याय चाऽहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो दृताय च प्रहिताय च नमो निषुक्षिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे चाऽयुधिनै च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च नमः सुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नमं ईद्धियाय चाऽउत्प्याय च नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तुव्याय च वास्तुपाय च॥७॥

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्तामाय चारुणाय च नमः शङ्काय च पशुपतये च नम उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवुधाय च दूरेवुधाय च नमो हृत्रे च हर्नीयसे च नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय नमः शुभ्मवे च मयोभवे च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नमं आतार्याय चाऽलाद्याय च नमः शप्याय च फेन्याय च नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च॥८॥

नमं इरिण्याय च प्रपथ्याय च नमः किंशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्दिनै च पुलस्तये च नमो गोष्ठ्याय च गृह्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमो हृदय्याय च निवेष्याय च नमः पांसुव्याय च रजस्याय च नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च नमं ऊर्व्याय च सूर्याय च नमः पॄण्याय च पर्णशुद्धाय च नमोऽपगुरमाणाय चाभिन्दते च नमं आख्खिदते च प्रख्खिदते च नमो वः किरिकेभ्यो देवानाऽहृदयेभ्यो नमो विक्षीणकेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नम आनिरहृतेभ्यो नमं आमीवत्केभ्यः॥९॥

द्रापे अन्धस्स्पते दरिद्रनीललोहिता। एषां पुरुषाणामेषां पशुनां मा भेर्माऽरो मो एषां किं चनाऽममत॥ या तै रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहेषजी। शिवा रुद्रस्य भेषजी तया

नो मृड जीवसे॥ इमाऽ रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्रभरामहे मृतिम्॥ यथा न शमस्त्वृपदे चतुष्पदे विश्वं पृष्ठं ग्रामे अस्मिन्नांतुरम्॥ मृडा नो रुद्रेत ने मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमस्ता विधेम ते। यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम तवं रुद्रं प्रणीतौ॥ मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षेन्तमुत मा ने उक्षितम्। मा नो वधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवौ रुद्रं रीरिषः॥ मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भास्तो वधीरहृविष्मन्तो नमस्ता विधेम ते॥ आरात्ते गोप्त उत पूरुष्मे क्षयद्वीराय सुम्रमस्मे ते अस्तु। रक्षा च नो अधि च देव ब्रूह्यधां च नः शर्म यच्छ द्विबरहः॥ स्तुहि श्रुतं गर्तुसदं युवानं मृगं न भीममुपहत्तुमुग्रम्। मृडा जरित्रे रुद्रं स्तवानो अन्यं ते अस्मन्नि वंपन्तु सेनाः॥ परिणो रुद्रस्य हेतिवृणकु परि त्वेषस्य दुर्मतिरंघायोः। अवं स्थिरा मुघवन्द्यस्तनुष्व मीढ़स्तोकाय तनयाय मृडय॥ मीढुष्टम् शिवतम शिवो नः सुमनां भव। परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्ति वसान् आ चरं पिनांकं बिन्नदा गंहि॥ विकिरिद् विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः। यास्ते सुहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वंपन्तु ताः॥ सुहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तवं हेतयः। तासामीशानो भगवः पराचीना मुखां कृथि॥१०॥

सुहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम्। तेषाऽ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि॥ अस्मिन् मंहत्यर्णवैऽन्तरिक्षे भवा अधि॥ नीलंग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः, क्षमाचराः॥ नीलंग्रीवाः शितिकण्ठा दिव ऽ रुद्रा उपश्रिताः॥ ये वृक्षेषु सुस्पिञ्चरा नीलंग्रीवा विलोहिताः॥ ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः॥ ये अन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो जनान्॥ ये पथां पंथिरक्षय ऐलबृदा यव्युर्धः॥ ये तीर्थानि प्रचरन्ति सूकावन्तो निषङ्गिणः॥ य एतावेन्तश्च भूयाऽसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे॥ तेषाऽ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि॥ नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां यैऽन्तरिक्षे ये दिवि येषामन्त्रं वातो वर्षमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दशां दक्षिणा दशं प्रतीचीर्दशोर्दशोचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्पो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि॥११॥

ऋम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥ यो रुद्रो अग्नो यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाऽऽविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥ तमुष्टुहि यः स्विषु सुधन्वा यो विश्वस्य क्षयति भेषजस्य।

(ऋक्) यक्षांमुहे सौमनसाय रुद्रं नमोमिर्देवमसुरं दुवस्य॥ अयं मे हस्तो भगवानयं मे

भगवत्तरः। अयं मे विश्वर्भेषजोऽयं शिवाभिर्मर्शनः॥

ये तै सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वानवं यजामहे।
 मृत्यवे स्वाहा॑ मृत्यवे स्वाहा॑॥ ओं नमो भगवते रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि। प्राणानां
 ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्यायस्व॥ नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥
 ॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चमकप्रश्नः ॥

अग्रांविष्णु सूजोपसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजौभिरागतम्॥ वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसिंतिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरंश्च मे क्षोकश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवश्च मे प्राणश्च मेऽपानश्च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म् आर्धीतं च मे वाक् मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षेश्च मे बलं च म् ओजश्च मे सहश्च म् आयुश्च मे जरा च म् आत्मा च मे तुनूश्च मे शर्मं च मे वर्मं च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूप्ति च मे शरीराणि च मे॥१॥

ज्यैष्यं च म् आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भेश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वृष्टा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगत्त्वं च मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिंश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे वैद्यं च मे भूतं च मे भविष्यत्त्वं च मे सुगं च मे सुपथं च म ऋद्धं च म् ऋद्धिश्च मे कूसं च मे कूसिंश्च मे मतिश्च मे सुमितिश्च मे॥२॥

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च मे यशश्च मे भगवंश्च मे द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च मे महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च म ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्षमं च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं च मे सूषा च मे सुदिनं च मे॥३॥

ऊर्कं मे सूनता च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधुं च मे सग्निश्च मे सर्पांतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च म् औद्दिन्द्रियं च मे रथिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभुं च मे प्रभुं च मे बुहुं च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे त्रीहयश्च मे यवांश्च मे मावांश्च मे तिलांश्च मे मुद्राश्च मे खल्वांश्च मे गोधूमांश्च मे मसुरांश्च मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे शयामाकांश्च मे नीवारांश्च मे॥४॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिक्ताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म् आपश्च मे वीरुद्धयश्च म् ओषधयश्च मे कृष्टपृच्छं च मेऽकृष्टपृच्छं च मे ग्राम्याश्च मे पशवं आरुण्याश्च यज्ञेन

कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसुं च मे वसुतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मे इर्थश्च म एमंश्च म इतिश्च मे गतिश्च मे॥५॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमंश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मे उष्णिनौ च म इन्द्रश्च मे मूरतेश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मे उन्नतरिक्षं च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च मे दिशेश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे॥६॥

अशुश्रं मे रश्मिश्च मे उदाहृयश्च मे उदिपतिश्च म उपाशुश्रं मे उन्नतर्यामश्च मे ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्त्री च म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म क्रतुग्रहाश्च मे उत्तिग्रहाश्च म ऐन्द्रग्रहश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पालीवतश्च मे हारियोजनश्च मे॥७॥

इधमश्च मे बहिश्च मे वेदिश्च मे धिष्णियाश्च मे सुचश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरंवश्च म उपरवाश्च मे उदिष्ठिवं च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृत्यां च म आधवनीयश्च म आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च मे सदेश्च मे पुरुडाशाश्च मे पञ्चताश्च मे उवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे॥८॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मे उक्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मे उश्मेधश्च मे पृथिवी च मे उदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शक्तिरीरुद्गुलयो दिशेश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृकं मे सामो च मे स्तोमंश्च मे यजुंश्च मे दीक्षा च मे तपंश्च म क्रतुश्च मे ब्रतं च मे उहोरात्रयोर्वृष्ट्या बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम्॥९॥

गर्भाश्च मे वथसाश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाच्च मे दित्योही च मे पश्चाविश्च मे पश्चावी च मे त्रिवृथसश्च मे त्रिवृथसा च मे तुर्यवाच्च मे तुर्योही च मे पष्ठवाच्च मे पष्ठोही च म उक्षा च मे वृशा च म क्रषभश्च मे वेहच्च मे उन्नां च मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पतां व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम्॥१०॥

एका च मे तिस्रश्च मे पश्च च मे सुस च मे नवं च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पश्चदश

च मे सप्तदेश च मे नवदेश च म एकविंशतिश्च मे त्रयोंविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च
मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशत्त्वा मे त्रयोंस्त्रिंशत्त्वा मे चतुर्संश्च मेऽष्टौ
च मे द्वादश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे
द्वात्रिंशत्त्वा मे पद्मिंशत्त्वा मे चत्वारिंशत्त्वा मे चतुर्शत्वारिंशत्त्वा मेऽष्टाचत्वारिंशत्त्वा मे
वाजंश्च प्रसवशापिजश्च क्रतुश्च सुवंश्च मृद्धा च व्यशिंयश्चाऽन्त्यायुनश्चान्त्यश्च भौवनश्च
भुवनश्चाधिंपतिश्च॥१॥

इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बहुस्पतिरुकथामदानि शःसिषद्विश्वेदेवाः सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा
मा हि सौर्मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमर्ती देवेभ्यो
वाचमद्यासः शुश्रूषेण्या मनुष्येभ्युस्त मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पुरुषसूक्तम् ॥

सुहस्रशीरःषा पुरुषः। सुहस्राक्षः सुहस्रपात्। स भूमि विश्वतो वृत्वा। अत्यंतिष्ठदशाङ्गुलम्॥
पुरुष एवेदः सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उत्तामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति॥
एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पूरुषः। पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं
दिवि॥ त्रिपादादूर्ध्वं उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाऽभवत्सुनः। ततो विश्वाङ्गुक्रामत्। साशनानुशने
अभिः॥ तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्गुमिमथौ
पुरः॥ यत्पुरुषेण हृविषाः। देवा यज्ञमतन्वत। वसुन्तो अस्याऽसीदाज्यम्। ग्रीष्म इधमः
शरद्धविः॥ सप्तास्याऽसन् परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबन्धुन् पुरुषं पशुम्॥ तं यज्ञं बुरहिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमंग्रतः। तेन देवा अयंजन्ता
साध्या ऋषयश्च ये॥ तस्माद्यज्ञाथ्सर्वहुतः। सम्भूतं पृषदाज्यम्। पशुऽस्तांश्चक्रे वायव्यान्।
आरण्यान्त्राम्याश्च ये॥ तस्माद्यज्ञाथ्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दांसि जज्ञिरे
तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥ तस्मादध्यां अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह
जज्ञिरे तस्मात्। तस्माद्जाता अजावयः॥ यत्पुरुषं व्यदधुः। कृतिधा व्यक्तप्ययन्। मुखं
किमस्य कौ बाहू। कावूरु पादावच्येते॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखंमासीत। बाहू राजन्यः
कृतः। ऊरु तदस्य यद्वैश्यः। पश्या शूद्रो अजायत॥ चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः
सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रशाप्तिश्च। प्राणाद्वायुरजायत॥ नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्णो

द्यौः समर्वता। पूज्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अंकल्पयन्॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे॥ सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते॥ ध्रुता पुरस्ताद्यमुदाजुहारं। शक्रः प्रविद्वान् प्रदिशश्वतसः। तमेव विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥ अज्ञः समूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समर्वताधिः। तस्य त्वष्टा विदधेद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानुमग्रै॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यते अयनाय॥ प्रजापतिश्वरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते। तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मर्णचीनां पुदमिच्छन्ति वेधसः॥ यो देवेभ्य आतंपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये॥ रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्लृवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन् वशे॥ हीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्॥ इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

(तैतिरीयारण्यकम्/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - १३)

सहस्रशीरं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्।
 विश्वतः परमान्त्रित्यं विश्वं नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पति
 विश्वस्याऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमेच्युतम्। नारायणं मंहाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्।
 नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायणं परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः।
 नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिंगग्रस्त्वं दृश्यते श्रूयते इपि वा॥

अन्तर्बहिश्च तथस्वं व्याप्य नारायणः स्थितः। अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं
 विश्वशम्भुवम्। पद्मकोशं प्रतीकाशं हृदयं चाप्युपोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्त्यान्ते
 नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भूती विश्वस्याऽयतनं मंहत्। सन्ततं
 शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्नस्वं प्रतिष्ठितम्।
 तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्ति उत्त्राहारमजरः कविः।
 तिर्यगृध्रमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः।
 तस्य मध्ये वहिंशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदंमध्यस्थाद्विद्युलैखेव भास्वरा।
 नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्युणपामा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः।
 स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्। क्रृतः सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं
 कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः।
 नारायणाय विद्वहै वासुदेवाय धीमहि। तत्रो विष्णुः प्रचोदयात्।
 विष्णुर्नु क वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजाःसि यो अस्कंभायदुत्तरं सधस्य
 विचक्रमाणलेघोरुगायो विष्णोरराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः श्रौतस्थो विष्णोः स्यूरसि
 विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥